

انتشار نقشه‌هایی از تحولات جنگ جهانی دوم

مخابره اخبار دنیا به گزارش اشرف السلطنه

■ موضوع: نخستین خبرنگار زن پایتخت
■ ویژگی: حضور اجتماعی یک بانو در جامعه مردانه تهران قدیم

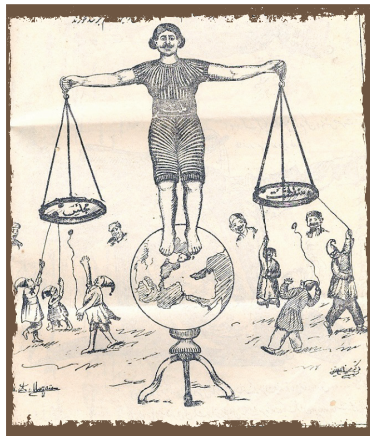
عزت ملک خانم، ملقب به اشرف السلطنه، همسر اعتماد السلطنه معروف، وزیر انطباعات دوره ناصرالدین شاه، نخستین زن خبرنگار در تهران قدیم است. البته از این بانو به‌عنوان نخستین زن عکاس هم یاد می‌شود. مهرشاد کاظمی، تهران‌پژوه، بابیان این مطلب می‌گوید: «سیدفرید قاسمی، پژوهشگر تاریخ مطبوعات ایران، در کتاب «مطبوعات ایرانی» با اشاره به این موضوع، از اشرف السلطنه به‌عنوان نخستین زن روزنامه‌نگار ایرانی نوشته؛ نخستین زن مطبوعات ایران عزت ملک خانم، دختر امامقلی میرزای عمادالدوله دولتشاهی است. در زمان حکمرانی پدرش در کرمانشاهان در سال ۱۲۴۱ به دنیا آمد. در سال ۱۲۵۰ با اعتماد السلطنه که پیشخدمت شاه بود، ازدواج کرد و بعد از مدتی عنوان اشرف السلطنه گرفت و راهی تهران شد.»

به‌گفته کاظمی، اعتماد السلطنه و بانو اشرف السلطنه ۲۵ ساله زندگی مشترک داشتند و چون این بانو هرگز صاحب فرزندی نشد، بیشتر عمرش را به مطالعه گذراند و به تاریخ و طب علاقه فراوانی داشت و به‌دلیل موقعیت شغلی همسرش بر سیاست دربار و اتفاقات بین‌المللی مسلط بود. علاوه بر این، اشرف السلطنه دختر جسون و کنجکاو بود و به همین دلیل به حرفه خبرنگاری علاقه‌مند شد و در کنار همسر در زمینه تولید خبر و مطلب و مواردی از این دست فعالیتش را شروع کرد. آن زمان اعتماد السلطنه عهده‌دار امور مطبوعاتی بود و علاوه بر آن، مترجم و کاتب خصوصی ناصرالدین شاه بود و چیزی حدود ۹ نشریه منتشر کرد و نامش به‌عنوان نخستین وزیر انطباعات در تاریخ به ثبت رسید.

به‌گفته کاظمی، کتاب خاطرات اعتماد السلطنه به قلم همین بانوی خبرنگار به رشته تحریر در آمد. او همچنین در بخش دیگر صحبت‌هایش به تبحر این بانو در عکاسی گریزی می‌زند: «او عکاسی را از برادرش سلطان محمدمیرزا یاد گرفته بود. در روزگاری که ارتباط میان زنان و مردان در محیط خارج از خانواده ممنوع بود و عکس‌های درون دربار و همچنین عکس بسیار معروفی از ناصرالدین شاه را همین بانو گرفته است. اعتماد السلطنه، همسر این بانوی خبرنگار در کتاب «خاطرات اعتماد السلطنه» بارها از فعالیت‌های همسرش در حوزه عکاسی یاد کرده است. اعتماد السلطنه در سال ۱۲۷۵ خورشیدی در ۵۳ سالگی از دنیا رفت و بانو اشرف السلطنه همه املاک شوهرش جز کتاب‌های خطی اعتماد السلطنه در تهران را فروخت و راهی مشهد شد. او برای بار دوم به عقد حاج سیدحسین نایب‌التولیه آستان قدس رضوی درآمد و در ۵۳ سالگی از دنیا رفت و در قبرستان دارالسیاره مشهد به خاک سپرده شد.»

مأمور قتل زندانیان سیاسی و دیگر همدستان‌شان، حتی متن کامل پرونده‌ها و اعدام‌ها هم از جمله موضوعاتی بود که در شمارگان نخست این نشریه منتشر شد. این روزنامه در مدت فعالیت ۴ ساله خود، چندین بار توقیف شد. روزنامه باختر، به‌دنبال سفر حسین فاطمی به اروپا برای ادامه تحصیل، در فروردین ۱۳۲۵ تعطیل شد و پس از آنکه فاطمی در ۱۳۲۸ به ایران بازگشت، روزنامه دیگری را به نام «باختر امروز» دایر کرد. روزنامه باختر امروز از ۹ تیر ۱۳۲۸ به‌صورت پیش‌شماره و از ۸ مرداد همان سال با شماره مسلسل منتشر می‌شد. لوگوی روزنامه به خط نستعلیق و در سمت راست صفحه اول و بعدها زیر تیتر اول روزنامه قرار داشت. قیمت تک‌شماره یک ریال و بعدها به یک ریال و نیم و دوریال رسید و نرخ اشتراک ۳ ماهه ۶۱۵۰، ۶ ماهه ۷۵۰ و سالانه ۴۰۰ ریال تعیین شد. نشانی دفتر تهران، لاله‌زار، کوچه مهران، پاساژ بختیاری‌ها بود و بعدتر به میدان بهارستان، کوچه نظامیه منتقل شد.»

این روزنامه ابتدا در چاپخانه باختر امروز، سپس در چاپخانه‌های مظاهری، خواندنی‌ها و تابان چاپ می‌شد. از زمانی که جبهه ملی ایران به رهبری دکتر محمد مصدق تشکیل شد، روزنامه باختر امروز منعکس‌کننده دیدگاه‌ها و مواضع او بود. آل‌عوض می‌گوید: «پس از تشکیل دولت مصدق و انتخاب فاطمی به سمت معاونت نخست‌وزیر و سخنگوی دولت و سپس وزیر امور خارجه، باختر امروز گرچه به‌صورت غیررسمی اما عملاً سخنگوی دولت مصدق و نشریه جبهه ملی ایران به شمار می‌رفت. باختر امروز در سال ۱۳۳۰ در ۳۰ هزار نسخه چاپ می‌شد، رقمی که تا آن زمان در مطبوعات ایران بی‌سابقه بود.»

مشروطه محسوب می‌شد ستون طنزی به نام «چرند و پرند» داشت که «دهخدا» آن را قلم می‌زد. این ستون مجموعه‌ای از نوشته‌های طنز اجتماعی و سیاسی در قالب داستان کوتاه، اعلامیه، تلگراف، گزارش خبری و... با زبان عامیانه و ساده بود.»

اغلب سرمقاله‌های این روزنامه را فاطمی می‌نوشت و در این نوشته‌ها به مخاطبانش که مسئولان حکومتی بودند، حمله می‌کرد. همچنین به خبرهای مجلس و تفسیر اخبار می‌پرداخت. اردشیر آل‌عوض، تهران‌پژوه و محقق، درباره این روزنامه می‌گوید: «در بیشتر شماره‌های سال‌های جنگ جهانی دوم نقشه‌هایی از آخرین تحولات جنگ در آن چاپ می‌شد که در مطبوعات آن دوره ایران کم‌سابقه بود. اخبار محاکمه‌های سرپاس مختاری، رئیس شهربانی و اطلاعات دوره رضاخان، دکتر احمدی،

■ موضوع: فعالیت روزنامه باختر امروز به سردبیری حسین فاطمی
■ ویژگی: رکورددار انتشار در دهه ۳۰

روزنامه باختر امروز، از نشریات قدیمی شهر تهران است که ابتدا از ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۰ در اصفهان و از ۱۳۲۱ تا ۱۳۲۵ در تهران منتشر می‌شد. انتشار دوره جدید روزنامه باختر امروز در تهران از ۱۴ تیر ۱۳۲۱ به‌صاحب امتیازی نصرالله سیف‌پور فاطمی و سردبیری حسین فاطمی آغاز شد.

طنز در کشکول ندای وطن

■ موضوع: نخستین نشریات مصور تهران
■ ویژگی: رواج طنز مطبوعاتی در قالب کاریکاتور

نخستین نشریه تهران که در آن به مسائل فکاهی و طنز هم پرداخته می‌شد، «کشکول» نام داشت و در واقع ضمیمه «ندای وطن» بود. پس از آن هفته‌نامه «آذربایجان» منتشر شد که آمیخته‌ای از مطالب جدی، طنز و کاریکاتور بود. مجد الاسلام کرمانی که از روزنامه‌نگاران برجسته ایران تا قبل از مشروطه است و دست‌اندر کار چاپ روزنامه‌های ادب تهران و ندای وطن نیز تا قبل از این بود، تصمیم می‌گیرد از طریق قلم تصویری و نقاشی و کاریکاتور، رسانه‌ای ایجاد کند تا با عامه مردم ارتباط بیشتری برقرار شود. محمد بیطرفان، محقق و رئیس انجمن علمی تاریخ استان تهران، در این باره می‌گوید: «در سال‌های نخستین صدور فرمان مشروطیت، مجد الاسلام، شماره اول روزنامه «کشکول» را در ۱۵ صفر ۱۲۸۶ در تهران منتشر کرد و به قیمت تک‌شماره سه شاهی فروخت. اشتراک سالانه روزنامه در تهران ۸ قران، در سایر ولایات اخله یک تومان، در فرنگستان ۵ فرانک و هندوستان ۴ روپیة بود. در سرنوشت این نشریه نوشته شده: «این روزنامه از قید رسمیت و صحت و مسئولیت بکلی خارج است ابداً

با شخص خاصی طرف نیست و عرضش بر انداختن عادات زشت بربریت و مجری ساختن رسوم تمدن و تربیت است. هر یک از دانشمندان که صور موهوم خنده‌آمیز عبرت‌انگیزی که به کسی بر نخورد طرح نموده به اداره بفرستد درج و ترسیم خواهد شد.» هر شماره کشکول ۴ صفحه داشت و از همان شماره نخست در برآورده کاریکاتورهایی بازنویس و مقالاتی بود که با نستعلیق خوانا نوشته می‌شد. گاه مضمون مقالات یک شماره همان بود که در کاریکاتورها تصویر می‌شد و برخی اوقات نیز موضوع مقالات ربطی به موضوع کاریکاتورها نداشت. تا قبل از روزنامه کشکول روزنامه و نشریات طنز دیگری در شهرستان‌های ایران شکل گرفته بود. نشریه «حشرات الارض» را که سال ۱۲۸۷ خورشیدی نخستین شماره آن منتشر شد باید روزنامه‌ای مصور و فکاهی بود که حاجی میرزا اقبالوری آن را به سبک روزنامه ملانصرالدین قفقاز در تبریز منتشر کرد. همچنین «دب» چاپ مشهد در سال ۱۲۷۹ شمسی و در تهران در سال ۱۲۸۲ شمسی به مدیریت ادیب‌الممالک از جمله نخستین نشریات فارسی‌زبان دارای بخش طنز بود. روزنامه صوراسرافیل هم که یکی از مهم‌ترین نشریات دوران